

Prof. dr hab. Krystyna Chałas
Kierownik Katedry Dydaktyki, Edukacji Szkolnej i Pedeutologii
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Recenzja/ocena rozprawy doktorskiej Aldony Rumińskiej – Szalskiej pt. Poczucie jakości życia a style życia emerytowanych nauczycieli

Kraków 2024, s.448,
przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Henryka Nogi

Recenzowana rozprawa wychodzi naprzeciw zgłaszanej w literaturze i dostrzeganej w przestrzeni społecznej potrzebie analizy sytuacji życia i funkcjonowania emerytowanych nauczycieli. Obserwacje dowodzą, że ta grupa społeczna znajduje się często w bardzo trudnej sytuacji, uwarunkowanej wieloma czynnikami osobowościowymi, społeczno – kulturowymi, zdrowotnymi. Nie do rzadkości należy poczucie zapomnienia przez tych, którym nauczyciele poświęcili życie zawodowe, a często też dużą przestrzeń życia osobistego, co skutkuje poczuciem osamotnienia. Ale też emerytowani nauczyciele w dalszym ciągu pełnią swą misję w różnych wymiarach.

Podjęcie problematyki poczucia jakości życia a style życia emerytowanych nauczycieli ma głębokie uzasadnienie (poznawcze, metodologiczne, społeczne i utylitarne), wynikające z troski o człowieka, z troski o nauczyciela, o jego godne życie na emeryturze. Stąd podjęcie wskazanej problematyki przez Doktorantkę i uczynienie jej przedmiotem rozważań teoretycznych, a zwłaszcza badań empirycznych uznać należy za niezwykle trafne i znaczące dla teorii, jak również praktyki w wymiarze społecznym. Z tych też względów praca zasługuje na aprobatę, uznanie pod adresem Doktorantki i jej Promotora – prof. dr hab. Henryka Nogi.

Na podkreślenie zasługuje merytoryczne uzasadnienie przez Doktorantkę wyboru i rangi podjętej problematyki, z wyakcentowaniem niepokojącego braku analiz jakości życia emerytowanych nauczycieli, zarówno w Polsce, jak i na świecie, zwłaszcza powiązania różnych komponentów poczucia jakości życia z szeroko rozumianym stylem życia. W ten sposób praca stanowi ważne uzupełniające ogniwo dotychczasowych badań nad emerytowanymi nauczycielami, które to badania koncentrowały się na wyborze stylu życia, całozyciowym rozwoju, starości, teorii ciągłości aktywności życiowych.

Z perspektywy recenzenta, rozprawa stanowi cenny głos w dyskusji naukowej w obszarze związku poczucia jakości życia ze stylami życia emerytowanych nauczycieli.

Struktura dysertacji jest spójna, przejrzysta, klarowna i konsekwentnie zachowana. Zawiera wyraźnie wyodrębnione warstwy: teoretyczną (na którą składają się 3 rozdziały zawarte na 144 stronach), metodologiczną (44 strony), empiryczną (87 stron), weryfikacja hipotez (9 stron), dyskusja i wnioski (60 stron), podsumowanie i implikacje praktyczne (16 stron). Dopelniające elementy to: wstęp, aneksy, spis rycin, spis tabel, bibliografia. Całość poprzedzona została spisem treści, który świadczy o logicznym układzie rozprawy, charakterystycznym dla prac teoretyczno – empirycznych.

Poniżej przedstawiam zarys konstrukcji rozprawy i zawartość poszczególnych rozdziałów wraz z moją syntetyczną oceną odnoszącą się do całości analiz teoretycznych, metodologicznych, empirycznych Autorki, zamieszczonych w poszczególnych sekwencjach rozprawy.

Wstęp pracy nie zawiera jej celu. Cel ten jest zawarty w streszczeniu i błędnie sformułowany. Doktorantka utożsamia cel pracy z celem badań empirycznych. Celem pracy było określenie związku pomiędzy poczuciem jakości życia a stylami życia emerytowanych nauczycieli w świetle literatury, wyników własnych badań empirycznych oraz sformułowanie wskazań praktycznych. Brak też jest informacji jaka metoda została zastosowana w procesie analiz teoretycznych. We wstępie brak również w sposób strukturalny wykazania uzasadnień podjętych badań. Można je sformułować w kontekście prowadzonej narracji.

Badania empiryczne posiadają gruntownie opracowaną podstawę teoretyczną, której źródłem jest bogata literatura polska i zagraniczna. Część teoretyczna zawiera trzy rozdziały.

Rozdział pierwszy zatytułowany: „Starzenie się i starość w kontekście współczesnych procesów demograficzno – społecznych w Polsce i na świecie” zawiera analizę dwóch zagadnień: starzenia się i starości w aspekcie ustaleń terminologicznych i klasyfikacji oraz sytuacji seniora we współczesnym dynamizmie przeobrażeń demograficznych i uwarunkowań ekonomiczno – społecznych. Podrozdziały napisane w sposób syntetyczny, na podkreślenie zasługuje systematyka analizowanych zagadnień. Kończącym etapem jest podsumowanie i wnioski, które stanowią punkt wyjścia i swego rodzaju podstawę analizowanych zagadnień w kolejnym rozdziale. Świadczy to o dużej dojrzałości naukowej Doktorantki.

Przedmiotem analiz w rozdziale drugim jest kluczowe zagadnienie dla tematu dysertacji, którym jest jakość życia i style życia seniorów. Dokonując szczegółowej analizy literatury Doktorantka ukazuje zagadnienie jakości życia seniorów i jej wieloczynnikowych uwarunkowań; style życia seniorów – ich rodzaje i komponenty; stan i przegląd wybranych badań nad jakością życia i stylami życia seniorów oraz rolę środowiska społecznego, instytucji

społecznych i kulturowo – oświatowych w promowaniu właściwego stylu życia i kształtowania poczucia jakości życia seniorów.

Prowadzone analizy mają profesjonalny charakter. Doktorantka eksponuje najważniejsze zagadnienia szczegółowe, kluczowe dla dalszej realizacji procesu badawczego o charakterze teoretycznym oraz poprawnie, trafnie formułuje wnioski. Dzięki czemu mamy strukturalny i bardzo czytelny obraz analizowanych zagadnień. Zakres treści i sposób ich eksponowania świadczy o dużej wiedzy Doktorantki i jej kompetencjach naukowych.

W rozdziale trzecim zatytułowanym „Emerytowani nauczyciele w świetle rozważań teoretycznych i empirycznych” przedmiotem szczegółowych analiz czyni Doktorantka szereg zagadnień ściśle związanych z problematyką badawczą własnych badań empirycznych. Do tych zagadnień należą: emerytura jako postzawodowy etap życia seniora nauczyciela; starzenie się oraz inne determinanty przechodzenia nauczycieli na emeryturę; starzenie się oraz inne uwarunkowania jako determinanty przechodzenia nauczycieli na emeryturę; nauczyciel emeryt w świetle rozważań teoretycznych i empirycznych; determinanty pomyślnego starzenia się nauczycieli na podstawie wybranych koncepcji naukowych.

Tytuł pierwszego podrozdziału zatytułowany jest bardzo ogólnie. Autorka dysertacji przytacza definicję w sensie ekonomiczno – prawnym zaznaczając, że w obszarze funkcjonalno – egzystencjalnym emerytura stanowi aspekt temporalny związany z czasową przestrzenią osobniczego i społecznego bytu seniora (s.14). Stawia pytanie problemowe „jak funkcjonuje nauczyciel, jakimi wyborami się kieruje i czego oczekuje po przejściu na emeryturę?” (s.115). Źródłem odpowiedzi na powyższe pytanie jest analiza wyników dotychczasowych badań wielu autorów. Tytuł podrozdziału powinien korespondować z treścią. W mojej ocenie powinien brzmieć: „Okres przebywania na emeryturze jako postzawodowy etap życia seniora nauczyciela”.

Przedmiotem analiz w podrozdziale drugim czyni Doktorantka starzenie się oraz inne uwarunkowania determinujące przechodzenie nauczycieli na emeryturę. Źródłem wiedzy na ten temat jest analiza wyników badań. Wyeksponowane na pierwszym miejscu zagadnienie starzenia nie znajduje uzasadnienia, bowiem nie do końca potwierdzają wyniki badań, że ten czynnik jest czynnikiem głównym, jak sugeruje tytuł.

W podrozdziale trzecim zatytułowanym: „Nauczyciel emeryt w świetle rozważań teoretycznych i empirycznych” (s.124) Doktorantka w sposób zawężony ukazuje rozważania teoretyczne nad nauczycielem emerytem, natomiast bardzo szeroko przedstawia wyniki badań empirycznych o zasięgu krajowym oraz światowym.

W podrozdziale czwartym przedmiotem analiz Doktorantki są determinanty pomyślnego starzenia się nauczycieli na podstawie wybranych koncepcji naukowych. Mając na uwadze przejrzystość treści zawartych w podrozdziale wskazane jest zasygnalizowanie na wstępie jakie koncepcje będą analizowane i uzasadniać dlaczego. Przedmiotem analiz Doktorantka czyni koncepcje empiryczne, pogładowe, teorię selektywnej optymalizacji z kompensacją, koncepcję aktywnego starzenia się. Finalnym elementem prowadzonych analiz jest model własnego autorstwa koncepcji „pomyślnego życia w wieku senioralnym”. Budzi on moje wątpliwości z uwagi na brak powiązań między elementami, warto by stał się przedmiotem dyskusji. Podrozdział ten nie zawiera wniosków. Nie zawiera też wniosków cały rozdział trzeci. Ich sformułowanie stanowić powinno uzasadnienie i swego rodzaju teoretyczną bazę dla własnych badań empirycznych. Pragnę podkreślić też, że prowadzone analizy w rozdziale trzecim są o niższym ciężarze gatunkowym niż analizy w rozdziale pierwszym i drugim.

Rozdział czwarty ma charakter metodologiczny. Jego tytuł jest błędnie/mało precyzyjnie sformułowany. Brzmi: „Podstawy metodologiczne badań własnych”. Nie obejmuje przecież wszystkich badań Doktorantki, bowiem prowadziła ona w ramach badań własnych badania teoretyczne, których wyniki znajdują się w trzech pierwszych rozdziałach.

Struktura rozdziału metodologicznego zawiera wszystkie elementy metodologiczne: przedmiot i cele badań, problemy, hipotezy, zmienne, charakterystykę metod, technik i narzędzi badawczych, charakterystykę próby badawczej i terenu badań oraz opis organizacji badań i ich przebiegu. Doktorantka błędnie używa pojęcia „próba badawcza”, powinno być „badana grupa”. Grupa badawcza, to ta która prowadzi badania. Wszystkie elementy metodologiczne zostały poprawnie i w sposób czytelny przedstawione.

Na uwagę zasługuje dogłębne uzasadnienie hipotezy głównej i hipotez szczegółowych. Teoretycznym źródłem uzasadnienia są: koncepcja osobistych korzyści A.A. Zycha, teoria aktywności R.J. Havighurst’a, gerotranscendencji L. Tornstama, selektywności, optymalizacji i kompensacji P.B. Balte’sa, teoria uniwersalności stylu życia człowieka R. Pichalskiego, koncepcja pomyślnego starzenia się A.A. Zycha.

Doktorantka w badaniach empirycznych zastosowała trzy metody: metodę monografii, metodę sondażu diagnostycznego, metodę porównawczą. Zastosowanie każdej z tych metod szczegółowo uzasadniła. Dobór metod jest trafny i pozwala na dogłębne rozwiązanie problemu. Zastosowała techniki oparte na wzajemnym komunikowaniu się z respondentami i uczestnictwie badanego w procesie komunikacji.

W kontekście metod i technik dobrane zostały narzędzia badawcze, zarówno w postaci gotowych, jak również własnego autorstwa. Są nimi: Skala Satysfakcji z Życia (SWLS),

Kwestionariusz Sensu Życia (MLQ), Skala Poczucia Sensu Życia i Realizacji (własnego autorstwa), Skala Wartości Schelerowskich, Kwestionariusz Orientacji Życiowej (SOC-29), kwestionariusz ankiety: styl życia i poczucie jakości życia (narzędzie własnego autorstwa).

Należy również podkreślić szczegółowo i w sposób czytelny przedstawioną charakterystykę badanej grupy, która liczy 645 osób.

Przedmiotem rozdziału piątego jest prezentacja wyników własnych badań empirycznych. Jego tytuł sugeruje sprawozdawczość, a nie analizę rozwiązywanego problemu naukowego. Tytuł powinien brzmieć: „Związki i zależności pomiędzy komponentami poczucia jakości życia a stylami życia emerytowanych nauczycieli w świetle wyników własnych badań empirycznych”. Struktura rozdziału jest adekwatna do sformułowanych, szczegółowych problemów badawczych:

1. „Jaki zachodzi związek pomiędzy komponentami poczucia jakości życia emerytowanych nauczycieli a czynnikami socjodemograficznymi, zdrowotnymi i społecznymi?
2. Jaki zachodzi związek pomiędzy preferowanymi typami stylów życia przez emerytowanych nauczycieli a czynnikami socjodemograficznymi, zdrowotnymi i społecznymi?
3. Jaka jest ocena poziomu poszczególnych komponentów poczucia jakości życia przez emerytowanych nauczycieli?
 - a) Jaka występuje różnica w ocenie poziomu poszczególnych komponentów poczucia jakości życia przez emerytowanych nauczycieli zrzeszonych oraz niezrzeszonych?
 - b) Czy komponenty poczucia jakości życia seniorów nauczycieli różnicowane są przez systematyczność spotkań w ramach zrzeszeń?
4. Jakie aktywności życiowe preferują nauczyciele emeryci w ramach stylów życia?
 - a) Jaka zachodzi różnica w stylach życia preferowanych przez emerytowanych nauczycieli zrzeszonych i niezrzeszonych?
 - b) Jaka zachodzi korelacja między komponentami poczucia jakości życia a rodzajami aktywności życiowych emerytowanych nauczycieli zrzeszonych oraz niezrzeszonych?
5. Jakie aspiracje działania (wartości egzystencjalne i cele życiowe) cenią nauczyciele emeryci?
 - a) Które wartości egzystencjalne preferowane przez nauczycieli emerytów najwyżej korelują z komponentami poczucia jakości życia?

- b) Które cele życiowe seniorów nauczycieli najczęściej różnicują komponenty poczucia jakości życia?
6. Jaką postawę wobec starzenia przejawiają emerytowani nauczyciele zrzeszeni i niezrzeszeni w zakresie realizowanej koncepcji „pomyślnego życia w wieku senioralnym” oraz przygotowania do życia na emeryturze?
- a) Która koncepcja dotycząca „pomyślnego życia w wieku senioralnym” najczęściej różnicuje komponenty poczucia jakości życia emerytowanych nauczycieli?
- b) Które działania przygotowujące seniorów do życia na emeryturze najczęściej różnicują komponenty poczucia jakości życia?”

Wyniki badań dotyczące rozwiązania poszczególnych problemów przedstawione zostały w sposób czytelny i precyzyjny. Ujęte w poprawnie skonstruowanych tabelach, z ukazaniem istotności statystycznej.

Dyskusja i wnioski stanowią treść rozdziału siódmego. Rozdział ten posiada czytelną strukturę uwarunkowaną strukturą rozwiązywanych problemów szczegółowych. Doktorantka uzyskane wyniki przedstawia w świetle teorii i badań wielu autorytetów w analizowanym obszarze, zarówno krajowych, jak i zagranicznych. Rozdział ten zakończony jest rejestrem siedemnastu wniosków. Wszystkie korespondują ze szczegółowymi problemami. Są poprawnie sformułowane.

Recenzowana dysertacja zakończona jest podsumowaniem i rejestrem implikacji praktycznych.

Należy podkreślić, że Doktorantka, że „Wieloaspektowy i złożony charakter przeprowadzonej analizy, pozwolił na wykrycie licznych zależności i istotności, które stanowiły zaskoczenie i niejednokrotną rekonstrukcję myślenia autorki w zakresie wcześniejszych założeń. Pozwoliło to tym samym stworzyć pewien wizerunek polskiego emeryta nauczyciela, będącego decydem w kreowaniu własnego poczucia jakości życia”.

Cennym elementem w kontekście uzyskanych wyników jest nakreślenie implikacji praktycznych. Ich struktura obejmuje:

- instytucjonalną i międzyinstytucjonalną współpracę podmiotów;
- działalność środowiska naukowego;
- zadania w zakresie edukacji i wychowania uczniów.

W tych implikacjach zabrakło zadań, których źródło tkwi w potencjale emerytowanych nauczycieli w aspekcie zrzeszania się i animacji społeczno – kulturowej. Znane są osoby, które

będąc na emeryturze są animatorami działań w różnych obszarach życia i to nie tylko w najbliższym środowisku.

Podsumowanie

Oceniana rozprawa doktorska z uwagi na jej walory naukowe zasługuje na upowszechnienie w formie publikacji - po poddaniu jej starannym zabiegom edytorskim, eliminując nieliczne usterki stylistyczne, składniowe, interpunkcyjne a nade wszystko skróty myślowe.

Konkluzja

Powierzona mi do recenzji i oceny praca doktorska mgr. Aldony Rumińskiej – Szalskiej, pt. „Poczucie jakości życia a style życia emerytowanych nauczycieli”, jest kompletną, warsztatową pracą awansową. Dowodzi dojrzałego warsztatu badawczego: od teorii podejmowanej problematyki, przez założenia metodologiczne własnych badań empirycznych, aż po opracowanie wyników oraz implikacji praktycznych. Staranna analiza naukowej literatury, prawidłowo dobrane narzędzia badawcze, rzetelna oraz interesująca analiza wyników badań połączona z dyskusją podnoszą walory poznawcze pracy i nadają jej doniosły wymiar praktyczny. Doktorantka/autorka pracy wykazała umiejętność:

- analizowania naukowej literatury;
- projektowania własnych badań empirycznych oraz ich prowadzenia;
- analizowania, interpretowania i porównywania wyników badań;
- formułowania wniosków;
- doboru i wykorzystania materiału źródłowego;
- poprawnego cytowania;
- pisania złożonych tekstów naukowych.

Oceniana rozprawa doktorska stanowi udaną próbę samodzielnego rozwiązania oryginalnego problemu badawczego i odpowiada wymaganiom ustawowym stawianym kandydatom do stopnia naukowego doktora (art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018r. Prawo o szkolnictwie wyższym; Dz. U. z 2018r. poz. 1668 ze zm.).

Dlatego z pełnym przekonaniem oceniam pozytywnie i wnoszę o dopuszczenie mgr. Aldony Rumińskiej – Szalskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A large, irregular black redaction mark covering the signature area at the bottom right of the page.